

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО; ЄВРОПЕЙСЬКЕ ПРАВО

Олена Юріївна ДИМІНСЬКА,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права,
chernyack.lena@gmail.com

УДК 341.96: 341.018: 340.137.3

СПІВІДНОШЕННЯ ПРОЦЕСІВ ГАРМОНІЗАЦІЇ ТА УНІФІКАЦІЇ ДОГОВІРНОГО ПРАВА ЄС

На підставі аналізу правової природи таких категорій в теорії права, як уніфікації та гармонізація, у статті визначається їх поняття та особливості співвідношення, а також зроблено висновок про можливість застосування кожного із способів наближення до вдосконалення системи договірної права ЄС. Визначаються підстави та наслідки європеїзації договірної права, а також специфіка когерентності правових систем у межах ЄС. Наголошується на існуванні різних методів та способів гармонізації та уніфікації, що залежать від політичної волі суб'єктів законодавчої ініціативи. Зроблено висновок про те, що необхідність уніфікації договірної права ЄС викликана неоднорідністю норм різних національно-правових систем, що регулюють договірні відносини в межах ЄС. Пересторогами до створення єдиного цивільного кодексу ЄС є відсутність виключної компетенції ЄС у сфері договірної права, а також можливе обмеження законодавчого суверенітету країн-членів ЄС, яким доведеться застосовувати такий як частину національного законодавства.

Ключові слова: soft law, м'яке право, гармонізація, уніфікація, когерентність, договірне право ЄС, виключна компетенція.

У безкомпромiсному та швидкому процесі глобальної, а також європейської інтеграції, держави намагаються перетнути власні кордони і створити наднаціональні утворення з метою отримання (не тільки, але в першу чергу) економічних переваг. Співпраця починається, перш за все, у сфері торгівлі, яка обов'язково передбачає адміністративні, а згодом і законодавчі зміни. Втручання в регуляцію публічного права не могло і не може залишитися без відповіді, власне,

і в приватному секторі. Проте збільшення обсягів торгівлі та міграції населення, буде справедливо відзначити, вимагають співпраці між країнами і в інших сферах.

Договірне право є динамічним правовим інститутом, тому, зважаючи на розширення сфери дії права ЄС на все більшу кількість національних правових систем, недостатнім є часткове регулювання в цій сфері, яке передбачає можливість встановлення додаткових складних договірних механізмів у межах окремих країн.

Необхідність приділення додаткової уваги таким законодавчим процесам впливає також з критичної поки що позиції до всеосяжної європеїзації договірного права. У зв'язку із цим виникають питання щодо обсягу та змісту правових норм ЄС у досліджуваній сфері, а також процесів, якими буде забезпечуватись створення та поширення норм у сфері договірного права.

Європеїзація договірного права нерозривно пов'язана з таким термінами, як уніфікація та гармонізація, обсяг, співвідношення та зміст яких до сьогодні викликають жваві дискусії в науковій сфері, у зв'язку із чим для розуміння процесів, що відбуваються в ЄС щодо створення єдиних правових норм у сфері договірного права, важливо відмежувати поняття уніфікації та гармонізації та виділити їх особливості.

Питанням процесів уніфікації та гармонізації договірного права ЄС неодноразово приділяли увагу такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Дж. Бергер, О. Гайдулін, Ф. Гомез, О. Демін, В. Денисов, А. Довгерт, І. Діковська, К. В. Еббот, О. Київець, Д. Ландо, О. Ландо, В. Мак, О. Мережко, Дж. Нолан, В. Плавич, Л. Сенден, Д. Снідал, Р. Стефанськи, Р. Стефанчук, Г. Фединак, Я. Функ та ін.

Європеїзація договірного права ЄС передбачає вплив політичної, економічної, правової систем ЄС на розвиток договірного права як на рівні ЄС, так і в межах держав-членів ЄС та третіх країн. Поряд із поняттями уніфікації та гармонізації науковці використовують термін когерентність, що означає процес, за допомогою якого різні правові системи або правові норми рухаються назустріч одна одній [1, р. 36]. Конвергенція є найширшим терміном і може виникнути як у результаті гармонізації, так і уніфікації, а також охоплює більш спонтанні процеси правової самоорганізації через вплив загальних принципів, політичних і академічних дискусій або поширення ініціатив «м'якого права».

Гармонізація розглядається як динамічна засада і має на увазі процес, спрямований на досягнення гармонії. Тому визначити поняття «гармонізація» потрібно не через мету, результат, а через процес або діяльність. Так, І. І. Лукашук розглядає гармонізацію як процес цілеспрямованого зближення правових систем у цілому або окремих галузей, утвердження спільних інститутів та норм, усунення протиріч [2, с. 45]. Автор також справедливо вказує на таку ознаку гармонізації, як цілеспрямованість. У теорії права гармонізація може здійснюватися двома способами: стихійно і цілеспрямовано. При стихійному способі відсутня сама мета гармонізації права, хоча фактично відбувається запозичення правового досвіду. На наш погляд, гармонізацію договірного права ЄС слід ототожнювати з вольовим процесом, що вимагає певних зусиль по досягненню узгодженості між різними державами. Тільки в результаті цілеспрямованого міжнародного співробітництва можливо встановлення загальних засад у національних системах договірного права.

Отже гармонізація — це процес, у результаті якого запроваджуються загальні правила поведінки здебільшого в конкретних вузьких сферах у державах-членах для досягнення конкретного результату, без обов'язку повної відповідності національного законодавства законодавству ЄС. При такому підході держави-члени мають певну свободу дій щодо точних правил, які будуть прийняті залежно від застосованого інструмента. Отже, конвергенція шляхом узгодження не призводить

до створення всеосяжного єдиного правового акта, оскільки він за своєю природою залежить від різних національних законодавчих процесів.

Уніфікація є вужчим терміном і вказує на те, що правові норми двох або більше юрисдикцій перестають бути різні і замінюються однією правовою нормою. Цей підхід відрізняється від гармонізації в тому, що єдині закони безпосередньо застосовні в національних правопорядках. Уніфікація передбачає прийняття документа, що застосовується на всій території ЄС, у всіх державах-членах, який виходить від європейського законодавця і який має ідентичність європейській нормі. Для порівняння: гармонізація означає процес усунення розбіжностей у національних законах за допомогою прийняття документа, який бере свій початок від інституцій ЄС, але підтримує національне право держав-членів.

Основною відмінністю гармонізації, на думку більшості авторів, є ступінь правового регулювання суспільних відносин [3, с. 180]. Зокрема, відмежовуючи гармонізацію від уніфікації, Г. В. Пахарєва вказує на першу категорію як правову процедуру виведення національних актів у таке співвідношення з правовими актами Співтовариства, при якому національні акти за своїм змістом, спрямованістю, принципами правового регулювання і передбачуваними результатами в правозастосовчій практиці аналогічні (однорідні) правовим актам Співтовариства при розходженні юридичних методів досягнення результату [4, с. 23]. Відсутність у гармонізації однотипних приписів і створення юридичних актів, які спрощували б законодавство, роблячи його доступним і однаковим, відзначають Н. І. Матузов і А. В. Малько [5, с. 236].

Отже, для правової уніфікації характерним є створення єдиних (ідентичних) норм, у той час як при гармонізації встановлюються однакові (схожі) правові норми.

Очевидним є те, що гармонізацію та уніфікацію варто визнавати взаємопов'язаними, але не ідентичними процесами, оскільки в результаті уніфікації в національні правопорядки вводиться однакова норма, обов'язкова для усіх країн, однак гармонізація є ширшим поняттям, оскільки наближення правових систем може провадитись не тільки за рахунок уніфікації. Однак гармонізацію варто розглядати як процес з наближення правопорядків так, і як один із способів створення єдиних (однакових) чи схожих норм, але такий процес відмінний від уніфікації наслідками вступу в силу або ж прийняття таких актів.

Варто також підтримати точку зору В. В. Комарова, який пропонує виходити з широкого і вузького тлумачення поняття уніфікації права: як уніфікації, що включає в себе метод гармонізації права, і як уніфікації, здійснюваної шляхом створення спільних норм цивільного права, в тому числі й типових (модельних) актів [6, с. 3].

Єдиний, типовий або модельний нормативно-правовий акт є різновидами уніфікації права в його вузькому розумінні як метод регулювання цивільно-правових відносин, схвалений державами-членами для його застосування в межах внутрішнього національного законодавства. Питання про доцільність використання уніфікації як способу узгодження правових норм у межах договірної права ЄС викликає багато дискусій і не може бути вирішено, на нашу думку, одномоментно й остаточно, однак варто розглянути реальну можливість створення єдиного правового акта, який би визначав загальні положення договірної права на базі DCFR.

Необхідність уніфікації викликана неоднорідністю норм різних національно-правових систем, що регулюють договірні відносини в межах ЄС. У разі, коли такі відносини ускладнюються іноземним елементом, на його регулювання починають претендувати кілька національно-правових систем. Однак одночасне застосування норм цих національно-правових систем неможливе в силу їх неоднорідності,

неоднаковості. З цього випливає необхідність застосовувати колізійних норм і на її основі вибирати ту національно-правову систему, з якою є найбільш тісний зв'язок. Уніфікація дозволяє викоринити проблему вибору застосовної національно-правової системи шляхом створення однакових за змістом норм. Одноманітність у змісті норм права в принципі виключає можливість появи колізій між ними. Таким чином, передумовою уніфікації є неоднорідність норм правових систем держав-членів, а її метою — максимально можливе забезпечення їх однаковості. Уніфікація дозволяє внести ясність і передбачуваність у правове регулювання договірних відносин, а також адаптуватись до норм права, що їх регулюють. У сучасних умовах уніфікація права стає життєво необхідною, оскільки, за справедливим зауваженням В. В. Кудашкіна, обумовлена «об'єктивними тенденціями глобалізації соціально-економічних відносин у рамках світового співтовариства» [7, с. 135].

Правові наслідки недосягнення мети уніфікації залежно від способу її застосування можуть бути різними. Прийняття або відмова від прийняття єдиного нормативно-правового акта може бути пов'язано зі свободою волевиявлення держав-членів в особі їх законодавчого органу. І фактично на сьогодні це одна із найсуттєвіших перепон до створення єдиного цивільного кодексу в ЄС. Точне і безумовне дотримання прийнятих зобов'язань з відтворення змісту такого акта може означати обмеження повноважень законодавчого органу і навіть обмеження державного суверенітету. Процес розробки, узгодження і прийняття єдиного акта є досить тривалим, а прийняття його в кожній з держав-членів може тривати досить довго, разом із тим його реальне запровадження, особливо у сфері договірного права, допоможе уникнути тих правових бар'єрів, з якими зараз стикаються учасники міжнародного комерційного обороту, в тому числі споживачі.

Передовий метод європеїзації реалізується через законодавство європейського та національного законодавця. Це, в першу чергу, стосується єдиних європейських приватних норм права, які підлягають виконанню в якості закону в усіх державах-членах і одночасно мають пріоритет над конфліктуючим національним законодавством. Узгоджене приватне право утворює ієрархічно організоване «вертикальне» законодавство (*top-down legislation*), де конкретні політичні вимоги висувуються на рівні ЄС, у той час як конкретна реалізація такої політики здебільшого покладається на національний законодавчий процес. Через примат права ЄС, як тільки національне законодавство приведено у відповідність, воно більше не може бути змінене або замінене національними правилами.

Ще одна примітна традиція законодавчої європеїзації стосується спонтанного зближення національного законодавства в результаті подій, які відбуваються в здебільшого сусідніх державах-членах або установах. У зв'язку із цим, виділяють спонтанну «знизу-вверх» (*bottom-up through*) гармонізацію, яка реалізується здебільшого за безпосередньої участі недержавних акторів. Така гармонізація полягає в розробці спільних практик, які можуть бути не обов'язково спрямовані на досягнення якої-небудь конкретної мети з вироблення єдиних правил поведінки. Здебільшого такі спільні практики розробляють у прикордонних регіонах щодо специфіки перетину кордону та здійснення економічних відносин на таких територіях.

Підводячи підсумки короткого дослідження питання співвідношення уніфікації та гармонізації договірного права ЄС та їх впливу на ефективність інтеграційних процесів, варто відзначити, що не тільки розглянуті нами два способи або методи наближення правових систем, але й інші в конкретній ситуації можуть виявитись найбільш прийнятними. Питання про основну легітимачі цих процесів стосується проблеми розподілу повноважень між Євросоюзом і державами-членами, оскільки уніфікація договірного права ЄС не називається в переліку предметом

виключної компетенції ЄС. Однак варто відзначити, що жоден із способів або методів не може бути ідеальним і відповідатиме всім випадків життя. Найголовніше — треба знати і вміти визначити найбільш оптимальний з них.

Список використаних джерел

1. Keirse L. M. European impact on contract law. A perspective on the interlinked contributions of legal scholars, legislators and courts to the Europeanization of contract law // *Utrecht Law Review*. 2011. № 1. Рр. 34–51.
2. Лукашук И. И. Глобализация, государство, право, XXI век. М. : Спарк, 2000. 262 с.
3. Манджиева С. В. Понятие и признаки гармонизации права социального обеспечения с международными нормами // *Вестник Омского университета. Серия «Право»*. 2014. № 4 (41). С. 179–183.
4. Пахарева Г. В. Теоретические и практические проблемы гармонизации экологического законодательства Российской Федерации и Республики Беларусь : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. М., 2009. 26 с.
5. Теория государства и права / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. М. : Юристъ, 2001. 304 с.
6. Комаров В. В. Прямые иностранные инвестиции. Проблемы и пути привлечения // *Право и экономика в Европе и Азии*. 1997. № 9–12. С. 3–8.
7. Кудашкин В. В. Правовое регулирование международных частных отношений. СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. 378 с.

*Рекомендовано до друку кафедрою міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 4 від 5 грудня 2016 року)*

Надійшла до редакції 01.12.2016

Дыминская Е. Ю. Соотношение процессов гармонизации и унификации договорного права ЕС

На основании анализа правовой природы таких категорий в теории права, как унификации и гармонизации, в статье определяется их понятие и особенности соотношения, а также сделан вывод о возможности применения каждого из способов сближения к совершенствованию системы договорного права ЕС. Определяются основания и последствия европеизации договорного права, а также специфика когерентности правовых систем в пределах ЕС. Отмечается существование различных методов и способов гармонизации и унификации, использование которых зависит от политической воли субъектов законодательной инициативы. В результате проведенного исследования сделан вывод о том, что необходимость унификации договорного права ЕС вызвана неоднородностью норм различных национально-правовых систем, регулирующих договорные отношения в рамках ЕС. Предостережениями к созданию единого гражданского кодекса ЕС является отсутствие исключительной компетенции ЕС в сфере договорного права, а также возможное ограничение законодательного суверенитета стран-членов ЕС, которым придется применять его как часть национального законодательства.

Ключевые слова: *soft law, мягкое право, гармонизация, унификация, когерентность, договорное право ЕС, исключительная компетенция.*

Dyminska, O. Yu. Ratio of Processes of Harmonization and Standardization of the EU Contract Law

In article there is concept and features of a ratio is determined based on the analysis of the legal nature such category in the right's theory as unification and harmonization, and also the conclusion is drawn on a possibility of application of each of rapprochement methods to enhancement of system of a contract law of the EU. The author determines the bases and consequences of Europeanization of a contract law, and also specifics of coherence of systems of law within the EU. The author notes existence of various methods of harmonization and unification which depend on a political will of subjects of the legislative initiative. As a result of the conducted research the conclusion is drawn that the necessity of standardization of the contract law of the EU is caused by heterogeneity of regulations of various national systems of law governing contractual relations within the EU. According to the author, cautions to creation of the single civil code of the EU is lack of exclusive competence of the EU in the sphere of a contract law, and also possible restriction of legislative sovereignty of EU Member States which should apply it as a part of the national legal system.

Keywords: soft law, soft right, harmonization, unification, coherence, contract law of the EU, exclusive competence.

